

An Analysis of the Need for Self-Actualization in the Characters of 19 Selected Children's Stories from the Perspective of Erich Fromm

Somayeh Rezaee*

Corresponding author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran; s.rezaee@cfu.ac.ir

Gholam Hossein Khamar

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran; khammar44@cfu.ac.ir

Article Type
Research Article

Article History
Received
November 05, 2024
Revised
July 08, 2025
Accepted
July 08, 2025
Published Online
March 21, 2026

Keywords
self-actualization,
Erich Fromm,
children's literature,
creativity,
destructiveness.

ABSTRACT

Psychologists assert that human beings possess fundamental psychological needs. According to Erich Fromm, one of these is the need for self-actualization. This intrinsic drive distinguishes humans from other animals and, when pursued constructively and creatively, fosters personal growth and productivity. Children's literature—particularly storybooks—plays a vital role in nurturing this aspect of development in young readers. This study examines 19 award-winning children's stories to explore how their characters respond to the need for self-actualization. The analysis encompasses both main and secondary characters, evaluating whether their responses lead to constructive or destructive outcomes. Findings reveal that in 16 of these stories, characters' efforts to achieve self-actualization result in personal growth, creativity, and positive transformation—both within themselves and in their surroundings. In most cases, the protagonists take on constructive roles, while opposing secondary characters serve as obstacles. In the remaining three stories, both primary and secondary characters exhibit destructive responses to the same need, although some ultimately strive to amend their actions.

Cite this Article: Rezaee, S., and Khamar, Gh. H. (2026). An analysis of the need for self-actualization in the characters of 19 selected children's stories from the perspective of Erich Fromm. *Literary Text Research*, 30(107), 148-171. <https://doi.org/10.22054/ltr.2025.82687.3927>

© 2026 by Allameh Tabataba'i University Press
Print ISSN: 2251-7138 **Online ISSN:** 2476-6186
Publisher: Allameh Tabataba'i University Press
Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir>
DOI: 10.22054/ltr.2025.82687.3927

**ATU
PRESS**

Introduction

Humanistic psychologists outline specific characteristics of a healthy individual. Erich Fromm is among those psychologists who “provide a clear image of a healthy personality. Such a person loves deeply, is creative, has fully developed their capacity for reason, perceives their world objectively, possesses a stable sense of identity, is connected to and rooted in the world, is the master and active agent of their own fate, and is free from sinful inclinations” (Schultz, 2021, p. 71). From a psychological perspective, humans possess innate needs, and their mental well-being depends on how these needs are addressed at the moment of their arousal. Fromm identifies several fundamental human needs: relatedness, transcendence, rootedness, identity, a frame of orientation, and excitation/stimulation. He asserts, “The most potent force in human personality is psychological needs. Lower animals lack these needs. Human motivation stems from these psychological needs, and individuals differ in how they satisfy them. Healthy individuals fulfill their psychological needs through productive, fertile, and creative means, whereas unhealthy individuals resort to irrational methods” (Schultz, 2021, p. 64).

These six needs—distinct from physiological or animalistic needs such as eating and sleeping—drive humans toward reunification with the natural world. Fromm argues that individuals strive to fulfill these needs in various ways, whether positively or negatively (Feist & Feist, 2009, p. 229). In other words, humans insist on satisfying these needs, whether through desirable and constructive means or through negative and deviant behaviors, because neglecting them exacerbates feelings of loneliness, emptiness, and depression. From childhood, individuals fulfill their fundamental needs based on societal or environmental conditions, and their choices gradually shape their personalities. Fromm posits that one of the key distinctions between humans and animals is the emergence of the need for transcendence—a need arising from reason and awareness. “Endowed with intellect and thought, humans cannot resign themselves to the passive role of a social animal, like a cast die. They must become creators to transcend passivity” (Fromm, 1989, p. 56). The need for transcendence manifests in various forms. According to Schultz, “through creation—whether a child, an idea, art, or material goods—humans rise above the passive and accidental nature of existence, thereby attaining a sense of freedom and purpose” (Schultz, 2021, p. 66).

The method of engaging with diverse human needs should be taught from childhood. Various educational tools have been developed for child rearing, among which children's storybooks hold significant importance. These books can play a pivotal role in nurturing young readers. By identifying with fictional characters, children reassess their prior behaviors. The core needs of these characters drive the narrative's pivotal moments, prompting them to take action, engage in conflicts with others, and interact with their surroundings. Child readers observe these characters' responses to obstacles, evaluate them, and, when faced with similar needs in real life, may emulate these behaviors. Even if this emulation is superficial, it serves as valuable practice for healthy living. According to Fromm, a healthy individual chooses constructive

behaviors when the need for transcendence is aroused, and the ultimate outcome of this arousal is the creation of art in life.

Previous research has demonstrated the influence of books, particularly fiction, on child development and therapy through content analysis, experimental studies, and field tests. However, the examination of this human need in children's stories from this perspective remains unexplored. This study analyzes the protagonists (and occasionally secondary characters) of award-winning children's stories, focusing on their responses to the arousal of the need for transcendence, their behaviors, and the outcomes they achieve by the story's conclusion.

Literature Review

Several studies have examined the educational aspects of children's and young adult literature. Some have analyzed these works in terms of their attention to life skills components, while others have explored their pedagogical functions. For instance, Khodaei Majd (2016), in a study titled "Evaluating Psychological Methods of Teaching Self-Confidence in Iranian Children's Stories," demonstrated that Iranian children's stories employ various psychological techniques—such as fostering positive thinking, enhancing self-esteem, cultivating empathy, nurturing creativity, promoting self-awareness and self-acceptance, reducing feelings of inferiority, and moderating grandiosity—to bolster self-confidence.

In other studies, the same researcher has analyzed fundamental human needs in different narratives. Rezaei (2022), in "A Comparison of Needs (Survival, Love, Fun, Freedom, Power) in Selected Children's and Young Adult Stories Based on Glasser's Theory," conducted a psychological analysis of children's books using Glasser's five basic needs. While other psychologists have also identified essential human needs, Erich Fromm's framework remains distinct. Although some studies have applied Fromm's theories to literary works, none have analyzed characters in award-winning children's stories through the lens of the need for transcendence.

Method

This study is applied research, with findings directly applicable in educational and therapeutic settings for teachers, educators, psychologists, and librarians. The dominant approach is qualitative, employing qualitative content analysis. The statistical population consists of children's stories, with a sample of 22 purposively selected award-winning narratives. After reviewing 100 acclaimed children's stories, the researcher selected 22 that explicitly addressed the need for transcendence. The analysis focused on how this need was aroused in characters, their behavioral responses, and their ultimate achievements. This theoretical research relied on library-based data collection using note-taking tools.

Discussion and Conclusion

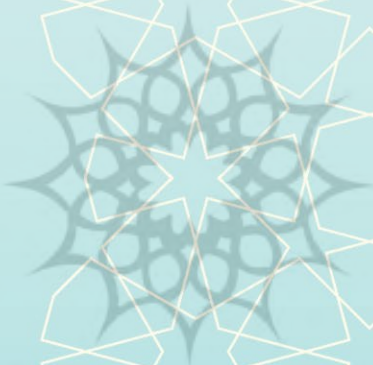
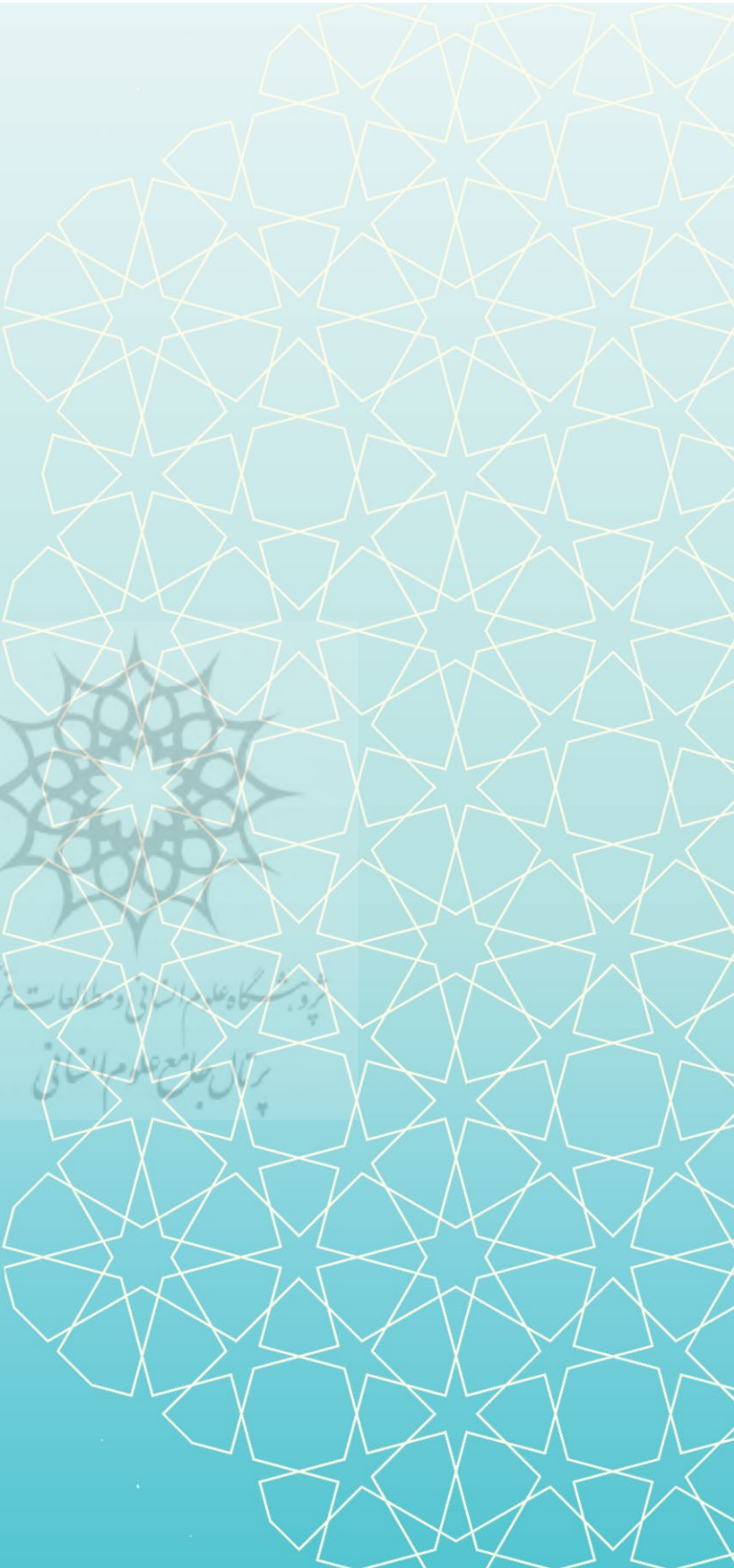
The analysis revealed that the “need for transcendence,” as a fundamental human need, manifests in fictional characters in two distinct ways: constructive and destructive. According to Fromm, when this need is fulfilled through creativity, it fosters personal growth, innovation, and positive connections with oneself, others, and the world. Conversely, failure to address this need healthily may lead to destructive behaviors.

In most stories (16 out of 19), characters transcend passivity through imagination, art, or creative action, achieving transcendence by generating meaning or positive outcomes. Typically, protagonists embody this role, while secondary characters often act destructively, creating obstacles—evident in stories such as “My Blue Giraffe,” “The Little Black Fish,” and “The Metro Mouse.” These narratives play a crucial role in implicitly teaching healthy behavioral models, especially when children internalize characters’ actions through identification and apply them to real-life challenges.

In a few stories (3 cases), the need for transcendence is met destructively. Initially, characters exhibit harmful behaviors but later reconsider and amend their actions. This narrative arc offers young readers insight into why constructive paths are preferable.

In stories where destructive tendencies emerge, recurring themes include “the manifestation of art in characters, reevaluation of creation, attention to motives and consequences, the depressive nature of destruction, and the vitality of creativity.” Overall, this study demonstrates that children’s literature—when produced or analyzed with an awareness of psychological frameworks like Fromm’s theory—can effectively foster personality development, moral education, and creative imagination. Creativity, resilience, and imaginative problem-solving are values effectively conveyed by the selected stories.

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل نیاز به تعالی در شخصیت‌های ۱۹ داستان برگزیده کودکان بر مبنای دیدگاه اریک فروم

سمیه رضایی*

نویسنده مسئول، استادیار، گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران؛
s.rezaee@cfu.ac.ir

غلامحسین خمر

استادیار، گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران؛
khammar44@cfu.ac.ir

چکیده

روان‌شناسان بر این باورند که انسان‌ها نیازهایی دارند و سلامت روانی هر فرد به چگونگی مواجهه با این نیازها در هنگام برانگیختگی آن‌ها بستگی دارد. یکی از ویژگی‌های متمایز انسان از دیگر حیوانات، از منظر اریک فروم، برانگیختگی نیاز به تعالی است. این نیاز یکی از نیازهای اساسی انسان به شمار می‌آید و از دیدگاه فروم، انسان بارور کسی است که از مسیر خلاقیت و آفرینندگی به این نیاز پاسخ دهد. کتاب‌های داستانی کودکان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تربیتی و آموزشی به شمار می‌روند. این پژوهش به تحلیل شخصیت‌های اصلی و گاه فرعی ۱۹ داستان منتخب برگزیده در جشنواره‌های معتبر، بر پایه نوع مواجهه آن‌ها با برانگیختگی نیاز به تعالی می‌پردازد. یافته‌ها نشان داد، در ۱۶ داستان، نیاز به تعالی، سبب سازندگی و ایجاد تأثیر مثبت در زندگی فرد و اطرافیان او و به تبع آن جهان هستی می‌شود. در بیشتر داستان‌ها شخصیت اصلی این نقش را ایفا می‌کنند و شخصیت‌های فرعی معمولاً نقش ویرانگری دارند و تلاش می‌کنند موانعی را بر سر راه شخصیت اصلی قرار دهند. نیاز به تعالی در شخصیت‌های اصلی و فرعی ۳ داستان سبب ویرانگری می‌شود. در این داستان‌ها گاهی شخصیت اصلی ناخواسته به ویرانگری روی می‌آورد؛ اما در نهایت برای اصلاح کردار خود می‌کوشد.

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۸/۱۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۴/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۴/۱۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۱/۰۱

کلیدواژه‌ها

نیاز به تعالی،
اریک فروم،
داستان کودک،
سازندگی،
ویرانگری.

استاد به این مقاله: رضایی، سمیه و خمر، غلامحسین. (۱۴۰۵). تحلیل نیاز به تعالی در شخصیت‌های ۱۹ داستان برگزیده کودکان بر مبنای دیدگاه

اریک فروم. متن پژوهی ادبی، ۳۰(۱۰۷)، ۱۷۱-۱۴۸. <https://doi.org/10.22054/ltr.2025.82687.3927>

© ۱۴۰۵ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی

شاپا چاپی: ۷۱۳۸-۲۲۵۱

شاپا الکترونیکی: ۶۱۸۶-۲۴۷۶

نشانی وبگاه: ltr.atu.ac.ir

مقدمه

روان‌شناسان انسان‌گرا ویژگی‌هایی را برای انسان سالم بر می‌شمرند. اریک فروم نیز از روان‌شناسانی است که «تصویر روشنی از شخصیت سالم به دست می‌دهد. چنین انسانی عمیقاً عشق می‌ورزد، آفریننده است، قوه تعقلش را کاملاً پرورانده است، جهان خود را به‌طور عینی ادراک می‌کند، حس هویت پایداری دارد، با جهان در پیوند است و در آن ریشه دارد، حاکم و عامل خود و سرنوشت خویش است و از علایق معصیت‌بار آزاد است» (شولتز، ۱۴۰۰: ۷۱).

از دیدگاه روان‌شناسان، انسان‌ها دارای نیازهایی هستند و سلامت روان آن‌ها وابسته به شیوه پاسخ‌گویی به این نیازها در لحظه برانگیختگی آن‌هاست. فروم نیز چند نیاز اساسی ارتباط^۱، تعالی^۲، ریشه‌دار بودن^۳، هویت^۴، معیار جهت‌یابی^۵ و برانگیختگی و تحریک^۶ را برای انسان‌ها بر می‌شمرد و بیان می‌کند «موثرترین عامل در شخصیت انسان، نیازهای روانی است. حیوانات پست‌ترین نیاز را ندارند. انگیزه انسان نیازهای روانی اوست و تفاوت میان آن‌ها در طریقه ارضای این نیازهاست. اشخاص سالم نیازهای روانی‌شان را از راه‌های زایا، بارور و خلاق ارضا می‌کنند و اشخاص ناسالم آن‌ها را از راه‌های نامعقول برآورده می‌سازند» (همان، ۶۴).

هدف این شش نیاز، که از نیازهای فیزیولوژیک یا حیوانی مانند خوردن و خوابیدن متمایز هستند، سوق‌دادن انسان به‌سوی اتحاد مجدد با دنیای طبیعی است. فروم معتقد است که افراد، به شیوه‌های گوناگون و به‌صورت مثبت یا منفی، برای ارضای این نیازها تلاش می‌کنند (فیست و فیست، ۱۳۸۸: ۲۲۹). به عبارتی، انسان چه به شکل مطلوب و مثبت و چه به روش منفی و دور از هنجار، بر ارضای آن‌ها اصرار دارد؛ زیرا بی‌توجهی به این نیازها باعث تقویت احساس تنهایی، پوچی و افسردگی می‌شود.

فرد از دوران کودکی، نیازهای بنیادینش را براساس شرایطی که جامعه یا محیط برایش فراهم کرده، برآورده می‌کند و انتخاب‌هایش به‌تدریج، شخصیت او را شکل می‌دهند.

¹ Relatedness

² Transcendence

³ Rootedness

⁴ Identity

⁵ Frame of orientation

⁶ Excitation and stimulation

فروم معتقد است که یکی از تفاوت‌های اساسی انسان با حیوانات، بروز نیاز به تعالی در اوست؛ نیازی که از خرد و آگاهی ناشی می‌شود. «انسان با برخورداری از موهبت خرد و تفکر نمی‌تواند به نقش انفعالی حیوان اجتماعی، مانند طاس نرد که ریخته می‌شود، قانع شود. انسان ناچار است خود خالق شود تا از صورت انفعالی خارج گردد» (فروم، ۱۳۶۸: ۵۶).

نیاز به تعالی از نظر فروم جلوه‌های گوناگونی دارد. «به اعتقاد فروم، با خلق (فرزند، اندیشه، هنر یا کالای مادی) انسان از ماهیت فعل‌پذیر و تصادفی وجود فرا می‌رود و بدین ترتیب، به احساس آزادی و هدف داشتن دست می‌یابد» (دوان شولتز، ۱۴۰۰: ۶۶).

شیوه تعامل با نیازهای گوناگون انسانی باید از کودکی به کودکان آموخته شود. ابزارهای مختلفی برای تربیت و آموزش کودکان ایجاد شده است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها کتاب‌های داستانی کودکان است. کتاب‌های کودک می‌توانند در بارور کردن کودکان مخاطب نقش مؤثری داشته باشند. کودک با همدات‌پنداری با شخصیت داستانی به تجدیدنظر در رفتارهای پیشین خود می‌پردازد. نیاز اصلی و اساسی شخصیت داستانی نقاط عطف داستانی را ایجاد می‌کند و شخصیت برای تأمین نیاز خود، کنش‌هایی را انجام می‌دهد و کشمکش‌هایی را با انسان‌ها و جهان پیرامونش تجربه می‌کند. کودک مخاطب داستان، کنش‌های شخصیت داستانی و نوع مواجهه‌اش را با آن موانع مشاهده می‌کند و درباره آن‌ها قضاوت می‌کند و در زمان برانگیختگی نیازهای مشابه با شخصیت داستانی در زندگی واقعی، در حد توانش، رفتاری مشابه را انتخاب می‌کند. این رفتار حتی اگر در حد تقلید هم باشد، تمرین خوبی برای سالم زیستن است. از نظر فروم، انسان سالم انسانی است که رفتارهای سازنده را در هنگام برانگیختگی نیاز به تعالی انتخاب می‌کند و نتیجه برانگیختگی این نیاز، در یک جمله، آفرینش هنر در زندگی است. در پژوهش‌های پیشین، تأثیر کتاب، خصوصاً آثار داستانی در تربیت و درمان کودکان به روش‌های تحلیل محتوا، آزمایشی و میدانی، آزمون و اثربخشی آن‌ها به شیوه‌های مختلف اثبات شده است؛ اما تاکنون از این منظر به این نیاز انسانی در داستان‌های کودکان پرداخته نشده است. در این پژوهش، شخصیت‌های اصلی و گاهی فرعی داستان‌هایی که جوایزی را در جشنواره‌های معتبر به خود اختصاص داده‌اند، براساس نوع مواجهه آن‌ها با برانگیختگی نیاز به تعالی و رفتارهای آن‌ها و نتایجی که در پایان داستان به دست می‌آورند، بررسی و تحلیل می‌شود.

پرسش اصلی:

نیاز به تعالی براساس نظریه اریک فروم در داستان‌ها چگونه مطرح شده است؟

پرسش‌های فرعی:

در کدام شخصیت‌ها برانگیختگی نیاز به تعالی به آفرینندگی منجر شده است و شخصیت داستانی چه دستاوردهایی دارد؟

در کدام شخصیت‌ها برانگیختگی نیاز به تعالی به ویرانگری منجر شده است و شخصیت داستانی چه سرنوشتی دارد؟

پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی، تحلیل و ارزیابی جنبه‌های تربیتی آثار کودکان و نوجوان پژوهش‌هایی انجام شده است. در بعضی از این پژوهش‌ها، آثار ادبی کودک و نوجوان از منظر میزان توجه به مؤلفه‌های مهارت‌های زندگی تحلیل شده‌اند.

بعضی از پژوهش‌ها نیز به کارکرد تربیتی آثار کودک و نوجوان پرداخته‌اند؛ برای مثال، خدائی مجد (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی شیوه‌های روان‌شناختی آموزش اعتماد به نفس در قصه‌های کودکان ایرانی» که با هدف شناسایی و ارزیابی شیوه‌های روان‌شناختی آموزش اعتماد به نفس در داستان‌های کودکان، انجام شده است، نشان می‌دهد که در قصه‌های ایرانی از شیوه‌های روان‌شناختی متفاوتی در جهت تقویت اعتماد به نفس کودکان استفاده شده است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به تقویت مثبت‌اندیشی، تقویت عزت‌نفس، پرورش حس همذات‌پنداری، پرورش خلاقیت، کمک به خودشناسی و خویش‌پذیری، کاهش احساس حقارت و تعدیل در خودبزرگ‌بینی اشاره کرد.

این پژوهشگر در چند پژوهش دیگر به تحلیل نیازهای اساسی انسان در داستان‌های دیگری پرداخته است. رضایی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «مقایسه نیازها (بقا، عشق، تفریح، آزادی، قدرت) در داستان‌های برگزیده کودکان و نوجوانان براساس نظریه گلاسر» به تحلیل روان‌شناسانه کتاب‌های کودک براساس نظریه نیازهای پنجگانه گلاسر پرداخته است. در پژوهش ذکرشده مبنای ارزیابی آثار، نظریه نیازهای ویلیام گلاسر بود. روان‌شناسان دیگری هم هستند که نیازهای اساسی را در انسان‌ها مطرح می‌کنند. یکی از این روان‌شناسان اریک فروم است که چندین نیاز را در انسان برمی‌شمرد. پژوهش‌هایی نیز بر اساس نظریه اریک فروم در آثار ادبی انجام شده است؛ اما در

هیچ کدام از این پژوهش‌ها شخصیت‌های آثار برگزیده کودک و نوجوان براساس برانگیختگی نیاز به تعالی با رویکرد روان‌شناسانه تحلیل نشده است.

روش

این تحقیق به لحاظ هدف یک پژوهش کاربردی است. نتایج این پژوهش می‌تواند به صورت مستقیم در مراکز تربیتی و درمانی مورد استفاده معلمان، مربیان، روان‌شناسان و کتاب‌داران قرار گیرد. رویکرد غالب در این پژوهش رویکرد کیفی است و به روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. جامعه آماری داستان‌های کودکان و نمونه‌های آماری ۲۲ داستان، که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده است، می‌باشد. داستان‌های منتخب از میان داستان‌های برگزیده در جشنواره‌ها انتخاب شده است. پژوهشگر پس از مطالعه ۱۰۰ عنوان داستان برگزیده کودکان، ۲۲ داستان را که نیاز به تعالی در آنها مطرح شده بود، انتخاب کرد. پس از انتخاب نمونه‌ها به تحلیل محتوای داستان‌ها از منظر چگونگی برانگیخته شدن نیاز به تعالی در شخصیت‌های داستانی و نوع رفتار شخصیت‌ها در هنگام برانگیختگی نیاز و دستاوردهای او در پایان داستان پرداخت. این تحقیق به لحاظ محیط گردآوری اطلاعات یک پژوهش نظری است و پژوهشگر از راه مطالعه و به روش کتابخانه‌ای و ابزار فیش، به جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز پرداخته است.

تحلیل نیاز به تعالی در داستان‌های برگزیده

همان‌طور که در مقدمه گفته شد، نیاز به تعالی یکی از نیازهای اساسی در انسان است که در قالب دو رفتار سازنده یا ویرانگرانه نمود پیدا می‌کند. از نظر فروم، انسان زمانی به ویرانگری رغبت پیدا می‌کند که نیاز به سازندگی در او ارضا نشده باشد. «در هر صورت، تأمین نیاز به خلاقیت، شادی به بار می‌آورد و تأمین نیاز به خرابکاری، سبب رنج و مشقت می‌گردد که بیشتر از همه متوجه خود ویرانگر است» (فروم، ۱۳۸۶: ۵۸). در بخش تحلیل یافته‌ها به این پرسش‌ها پرداخته می‌شود که شخصیت‌هایی که نتیجه برانگیختگی نیاز به تعالی در آن‌ها سازندگی است، چه شخصیت‌هایی هستند و چه دستاوردهایی دارند و شخصیت‌های ویرانگر چه سرنوشتی را در میانه یا پایان داستان تجربه می‌کنند.

سازندگی

نیاز به تعالی در ۱۶ داستان، سبب سازندگی و ایجاد تأثیر مثبت در زندگی فرد و اطرافیان او و جهان هستی می‌شود. در بیشتر داستان‌ها شخصیت اصلی این نقش را ایفا می‌کند و شخصیت‌های فرعی

معمولاً نقش ویرانگری دارند و تلاش می‌کنند موانعی را بر سر راه شخصیت اصلی قرار دهند که نمود آن در داستان‌های «زرافه من آبی است»، «ماهی سیاه کوچولو»، «موش مترو» و... دیده می‌شود.

دختربچه در داستان «زرافه من آبی است» می‌خواهد خالق زرافه خود باشد. او می‌خواهد جهان خودش را خلق کند که رونوشت طبیعت واقعی نیست؛ بلکه می‌خواهد آن را بازآفرینی کند. دیگران ساختارشکنی بیتا را به سخره گرفته‌اند. آن‌ها همان زرافه طبیعی را که در جهان واقعی وجود دارد، کشیده‌اند و نمی‌توانند ساختارشکنی بیتا را بپذیرند. یکی از آن‌ها که به دنبال راهی برای عیب‌جویی دیگران و مطرح کردن خویش است او را مسخره می‌کند. گویی بیتا می‌خواهد فراتر از زندگی حرکت کند؛ اما دیگران توانایی درک آن را ندارند.

در این داستان، جامعه و فضای غالب، فرصت تعالی را در مسیر سازندگی از انسان‌ها سلب می‌کند و انسان‌ها را وادار می‌کند که باید به یک شیوه اندیشه کنند و به اصطلاح هم‌رنگ جماعت باشند. زمانی که میل به آفرینش در مسیر سازندگی و فراتر از انفعال حیوانی به خوبی ارضا نمی‌شود، شرایط برای ویرانگری فراهم شده است.

همه کودکان رنگ زرافه را زرد می‌کنند؛ اما بیتا آن را آبی می‌کشد. کودک دیگری او را مسخره می‌کند که می‌تواند موجب نوعی ویرانگری در قلب و روح بیتا باشد. به آن کودک یاد داده‌اند که رنگ زرافه زرد است و همیشه باید زرد باشد. او فکر می‌کند دنیا همان چیزی است که به او نشان داده‌اند و او نمی‌تواند آن را به گونه دیگری ببیند. خانم معلم از بیتا دفاع می‌کند و بیتا با خودش می‌گوید: «خانم معلم تو را سبز می‌کنم؛ مثل یک درخت. آن وقت می‌توانی گل بدهی. گل‌هایی که روی دست‌ها و لب‌هایت باز شود» (طاق‌دیس، ۱۳۸۴) ولی کودک مسخره‌گر هم چنان او را مسخره می‌کند؛ تا جایی که بیتا دوباره زرافه را آبی می‌کشد. «اما یک فکر تازه توی سرش داشت. زرافه‌اش را ناز کرد و گفت: «زرافه قشنگم، غصه نخور. من توی خیال‌هایم تو را آبی آبی رنگ زده‌ام. بعد نقاشی زرافه را روی بادبادک چسباند. آن را توی ایوان در آسمان رها کرد و گفت: برو، برو به همه دنیا بگو که تو آبی هستی! آبی آبی...» (طاق‌دیس، ۱۳۸۴). بیتا در این داستان نیاز به تعالی را در عالم خیال خود برآورده می‌کند و خیالش را پرواز می‌دهد تا همه دنیا صدای خیالاتش را بشنوند، به این دلیل که جامعه به او اجازه نمی‌دهد نیاز به تعالی را در شکل سازندگی متجلی سازد، به ویرانگری روی نمی‌آورد؛ بلکه در عالم خیالش دنیایی زیبا و خاص خودش که با دنیای واقعی تفاوت‌هایی دارد خلق می‌کند. «تکامل بشری نتیجه گسترش و رشد فرهنگ است نه تغییرات ارگانیک. اگر کودک

یک جامعه و فرهنگ ابتدایی را در یک فرهنگ پیشرفته پرورش دهیم او نیز نظیر و شبیه سایر کودکان این فرهنگ بار خواهد آمد؛ زیرا تنها عامل تکامل او فرهنگ است» (فروم، ۱۳۶۸: ۹۵).

ویرجینیا در آغاز داستان «ویرجینیا گرگ می‌شود»، موجودی منفعل است که می‌خواهد سکوت کند و در تخت بماند؛ اما ونسا خلاقانه سرزمین چیزهای خوب را روی کاغذ و دیوارهای اتاق به تصویر می‌کشد و سپس هر دو خواهر با هم در دنیای ذهنی خود با قدرت تخیل، سرزمین چیزهای خوب را می‌آفرینند و در آن به گردش و بازی می‌پردازند. در تصویرگری داستان نیز، تصاویر سایه‌مانند و تیره در پایان داستان، رنگی می‌شوند و هیبت گرگ‌مانند شخصیت ویرجینیا به دختری شاد تغییر شکل داده است.

شلی دختر بچه قهرمان داستان «به آب نزدیک نشو دخترم» مانند هر انسان دیگری نیازمند بروز خلاقیت و استعدادهای درونی است؛ ولی والدین او می‌خواهند موجودی مطیع بسازند؛ بنابراین شلی طغیان می‌کند؛ گویی صدای سفارش‌های والدین را نمی‌شنود و سپس آنچه در دنیای واقعی برای او منع شده است، در دنیای خیالی به شکلی آزادانه و رها خلق می‌کند و به جای ماندن در دنیای واقعی و زیر سیطره والدین بزرگسال، به سفری لذت‌بخش و شادی‌آفرین می‌رود که در آن با دزدان دریایی بزرگسال می‌جنگد و پیروز می‌شود (برنینگهام، ۱۳۸۹).

در «داستان اسرارآمیز هفت خواهر»، پس از مرگ پدر، سرپرستی فرزندان به‌طور کامل بر عهده مادر قرار می‌گیرد. او به‌شدت نگران آینده دخترانش است. اگرچه از نظر مالی در تنگنای شدیدی به‌سر می‌برند؛ اما هرگز دست نیاز به سوی دیگران دراز نمی‌کند یا به داشته‌های آن‌ها چشم نمی‌دوزد و می‌کوشد با بردن دخترانش به کلیسا، مسیر درست را به آن‌ها نشان دهد.

روزی، پیرزنی در راه کلیسا کیسه‌ای پر از پارچه‌های زیبا به او و دخترانش هدیه می‌دهد. مادر با سپردن کارهای روزمره خانه به دخترانش، راه آفرینش را در پیش می‌گیرد. از آن پارچه‌ها لباس‌هایی می‌دوزد که زیبایی‌شان بینندگان را مبهوت می‌کند. سال بعد، با کهنه‌شدن لباس‌ها، بار دیگر هنر آفرینش‌گر مادر در دوخت پیش‌بندهای نو و زیبا جلوه می‌کند. سال سوم، با مهارتی تحسین‌برانگیز، پیش‌بندها را به پیراهن‌های جدید تبدیل می‌کند و در سال چهارم، از باقی‌مانده پارچه‌ها روبان‌هایی زیبا می‌سازد تا در عروسی دختر بزرگش، خواهران کوچک‌تر نیز آراسته و شاد باشند.

اگرچه این خانواده از نظر مالی در مضیقه هستند، اما به‌واسطه تفکر خلاق و استعداد هنری مادر، بر سختی‌ها چیره می‌شوند و او موفق می‌شود مراسم ازدواجی شایسته برای دخترش ترتیب دهد.

(کییل، ۱۳۹۸). ارضای نیاز به خلاقیت در وجود مادر، شادی را برای او و اعضای خانواده به ارمغان می‌آورد. مطالعه چنین داستان‌هایی به کودک کمک می‌کند تا جهان اطراف خود را از زاویه‌ای تازه و متفاوت بنگرد و در مواجهه با مشکلات، به جای تسلیم شدن یا بروز خشم نسبت به خود و دیگران، به کشف و آزمودن راه‌حل‌های نو بپردازد. «انسان با بهتر بگویم زن، هستی‌بخش است. کودک را می‌زاید و تا زمانی که بچه بتواند در مراقبت از خود مستقل شود از او پرستاری می‌کند. انسان، مرد یا زن، خالق است: از طریق کاشتن رستنی‌ها را به وجود می‌آورد، شیء و ابزار می‌سازد، هنر ابداع می‌کند، فکر ایجاد می‌کند و بالاخره خالق عشق به هم‌نوع است» (فروم، ۱۳۶۸: ۵۷).

در کتاب «آرزوهای رنگی»، شخصیت‌های داستانی آرزوهای قشنگی دارند و می‌توانند آرزوهایشان را به آسمان بفرستند. می‌توان آرزوها را همان تجلی نیازهای انسانی دانست و کار زیبایی شخصیت‌های داستانی را رفتار مناسبی که در برابر برانگیختگی نیاز انتخاب می‌کنند که به صورت آفرینش زندگی ظهور پیدا می‌کند. «تمام بچه‌ها در گوشه‌ای نشستند و تند و تند آرزو کردند. بعد آرزوهایشان را رنگ زدند و با آن‌ها بادبادکی بزرگ درست کردند و بادبادک‌ها را به دل آسمان فرستادند. آسمان پر از آرزوهای رنگ‌به‌رنگ بچه‌ها شد» (شمس، ۱۳۸۳).

در داستان «وقت قارقار» در مدرسه به بچه کلاغ آموزش می‌دهند که چگونه با یک قارقار، حالش را بهتر کند یا چطور و چه موقع با قارقارش، آواز جنگل را زیباتر کند، پس او در جهت بروز تعالی خود گام خواهد برداشت. بنا بر گفته مدیر مدرسه، او در پاییز، می‌تواند با قارقارش به باغ کمک کند. این داستان نشان می‌دهد که برای رسیدن به جایگاه آفرینندگی ابزاری لازم است. هر انسانی ابزار خاص خودش را دارد که باید آن را بیابد و تقویت کند تا بتواند از آن ابزار برای رسیدن به تعالی خویش استفاده کند.

داستان «لولوی قشنگ من» مکالمه دوستانه لولو و بزی است. بزی به دلیل عشقی که به لولو دارد، برای شاد کردن لولو بسیار تلاش می‌کند و گویی زندگی بهتری برای او می‌سازد. «بزی گفت: «خب می‌توانم تو را به آرزویت برسانم». و شروع کرد به جست‌وخیز کردن دور و بر لولو و آواز خواندن. بعد هم گفت: «من تو را به آرزویت می‌رسانم. من تو را به آرزویت می‌رسانم! لولو جان بپر پشتم تا برویم.» (انواری، ۱۳۸۷: ۱۵).

شخصیت اصلی داستان «بوقی که خروسک گرفته بود»، بوقی است که صدای خود را از دست داده است. او برای برون‌رفت از مشکل پیش‌آمده در جست‌وجوی راه‌حل است که با تابلویی آشنا

می‌شود که یادشان رفته روی آن عکس بوق را بکشند و الان بوق و تابلو با هم یک تابلوی بوق‌ممنوع می‌سازند. «بوق و تابلو با هم زندگی دوباره‌ای برای خود خلق می‌کنند. «اینجوری بوق و تابلو دیگر ناراحت نبودند که به هیچ دردی نمی‌خورند» (حبیبی، ۱۳۸۷: ۱۹). شخصیت‌های این داستان، با استفاده از تفکر خلاق، زندگی دوباره‌ای برای خود می‌سازند. «تعالی به نیاز فراتر رفتن از حالت منفعل حیوانی اشاره دارد، حالتی که به‌خاطر توانایی عقل و منطق و قدرت تخیل ما نمی‌تواند ارضاکننده باشد. ما نیاز داریم آدم‌های خلاق و ثمربخش شویم» (شولتز و شولتز، ۱۳۹۴: ۶۲۶).

نیلوفر در داستان «لبخند نیلوفر»، خالق لبخند خویش است. این داستان به کودک نشان می‌دهد که انسان می‌تواند خالق لحظه‌های زیبای زندگی‌اش باشد. زندگی انسان همان است که او می‌خواهد و برای خویشتن می‌سازد؛ اما انسان‌ها از این حقیقت غافلند. «نیلوفر با خودش فکر کرد که شاید به اندازه کافی مواظف لبخندش نبوده است؛ اما حالا چه باید کرد» (قاسم‌پور، ۱۳۸۲: ۴). در این داستان، شخصیت داستانی به صورت نمادین، لبخند خویش را نقاشی می‌کند.

«دفتر نقاشیش را ورق زد، شاید لبخندش آنجا باشد. چه‌قدر چهره‌هایی که کشیده بود، اخمو بودند!... مدادش را برداشت و تصمیم گرفت برای همه آن‌ها یک لبخند قشنگ بکشد. یک لبخند آبی برای پدرش کشید تا دیگر ابروهای او به هم گره نخورد. یک لبخند صورتی برای مادرش کشید تا هیچ‌وقت عصبانی نباشد. یک لبخند بزرگ زرد برای آسمان کشید تا دیگر ابری نباشد. یک لبخند نارنجی هم برای گربه‌اش کشید تا با موش‌ها و ماهی‌ها مهربان‌تر شود. تمام اخم‌ها را پاک کرد و ابروها را بالا برد. حالا همه چشم‌ها برق می‌زدند» (همان، ۷-۱۰). وقتی نیلوفر برای دودکش یک لبخند سبز کشید، قیافه دودکش خنده‌دار شد و این‌طور خنده‌اش پیدا شد. در حقیقت گویی نیاز به تعالی در شخصیت داستانی تأمین شده است که لبخندش پیدا می‌شود. «لبخند نیلوفر با لبخندهایی که در دفترش کشید، برگشت» (همان، ۱۶). «برای متحقق ساختن نفس باید تمام شخصیت از قوه به فعل برسد و استعدادهای هیجانی و ذهنی انسان هر دو بیان یابند. این استعدادها در همه وجود دارند و وقتی ابراز شدند یا به ظهور رسیدند، حقیقی می‌شوند. به گفته دیگر آزادی مثبت عبارت است از فعالیت خودانگیخته مجموع تمامیت یافته شخصیت» (فروم، ۱۳۶۳: ۳۸۲).

ماهی سیاه کوچولو در جست‌وجوی یک زندگی متعالی برای خود است. او از روزمرگی‌های کسالت‌بار تحمیلی گریزان است و می‌خواهد خالق زندگی خویشتن باشد؛ بنابراین ماهی سیاه کوچولو در این داستان، فراتر از زندگی حرکت می‌کند. «ماهی سیاه کوچولو گفت: «می‌خواهم بروم ببینم آخر جویبار کجاست. دلم می‌خواهد ببینم جاهای دیگر چه خبرهایی هست» (بهرنگی، ۱۳۴۶: ۵)...

من می‌خواهم بدانم که راستی راستی زندگی یعنی اینکه توی یک تکه جا هی بروی و برگردی تا پیر بشوی و دیگر هیچ یا اینکه طور دیگری هم توی دنیا می‌شود زندگی کرد...؟» (همان، ۶).

نیب در داستان «موش مترو» نیز که از وضعیت خود در مترو ناراضی است، تصمیم می‌گیرد، به آخر مترو سفر کند و زندگی جدیدی برای خودش بسازد. این شخصیت‌ها مرگ را به زندگی که در حق و شأن خود نمی‌بینند، ترجیح می‌دهند.

«باید توجه داشت که استعداد در همه وجود دارد؛ اما یکسان نیست و امکان بروز و پرورش آن نیز برای همه به یک میزان راحت و در دسترس نیست. فروم میزان رشد هرکس را وابسته به ظرفیت‌های خود فرد می‌داند؛ به ظرفیت او در رهایی از زندان تنگ منیت، آز، خودخواهی و جدایی او از همگنان و در نتیجه جدایی از تنهایی اصلی خویش. رهایی و تعالی، مشروط به آزادبودن و آزاداندیشی و در عین حال مرتبط بودن با جهان است، مشروط به تجربه کردن هویت و شخصیت آدمی، مشروط به ظرفیت انسان برای لذت بردن از تمام چیزهای زنده، مشروط به بیرون ریختن تمام استعدادهایش به دنیای پیرامون و ... است» (فروم، ۱۳۹۰ الف: ۲۴۳).

قهرمان داستان «موریس و کتاب‌های پرنده» با سفری خیالی در داستان‌های کتاب‌های گوناگون، جسورانه با جهان شگفت‌انگیز آن‌ها روبه‌رو می‌شود و این کنجکاوی و غرق شدن در دنیای کتاب‌های پرنده او را به شناخت بهتری می‌رساند تا کتاب زندگی خودش را بنویسد؛ کتابی که بال پروازی می‌شود برای کودک دیگری که وارد دنیای کتاب‌های پرنده می‌شود. در حقیقت موریس دنیای دیگری را برای خود خلق می‌کند که در این دنیا تنها او و کتاب‌ها حضور دارند. این داستان به شکل‌های گوناگون، نیاز به تعالی را نشان می‌دهد. خلاقیت نویسنده در خلق دنیایی جدید، به کودک می‌آموزد که انسان‌ها هم می‌توانند خالق دنیای دیگری باشند. این داستان به کودک می‌آموزد که کتاب، اندیشیدن را به انسان می‌آموزد. «موریس لسمور عاشق کلمه‌ها بود؛ عاشق قصه‌ها، عاشق کتاب‌ها. زندگی‌اش کتابی بود نوشته خودش، صفحه‌هایش مرتب و پشت سر هم. هر روز صبح بازش می‌کرد و از غم و شادی‌هایش می‌نوشت؛ از همه چیزهایی که می‌دانست و همه چیزهایی که بهشان امیدوار بود» (جویس، ۱۳۹۸).

موریس در این داستان، داستان خودش را براساس آنچه می‌خواند می‌نویسد. «تازه آن وقت بود که موریس لسمور یک بار دیگر توی کتاب خودش می‌نوشت؛ از غم‌ها و شادی‌هایش، از همه

چیزهایی که می‌دانست...» (همان). و در پایان داستان، عشق خودش را به کتاب‌ها نشان می‌دهد: «گفت همه شما را اینجا پیش خودم نگه می‌دارم و قلبش را نشان داد» (همان).

انسان دوست دارد، چیزی خلق کند و از خود به جا بگذارد. در این داستان، موریس پس از رفتنش، داستانش را می‌گذارد و می‌رود. «پیرترین دوستش گفت: کتاب خودش است. توی آن کتاب داستان موریس بود؛ همه شادی‌ها و غم‌هایش، همه چیزهایی که می‌دانست و چیزهایی که بهشان امیدوار بود» (همان). و کتاب موریس در پایان این داستان به کودک دیگری زندگی می‌بخشد. «آن وقت اتفاق فوق‌العاده‌ای افتاد: کتاب موریس لسمور پرواز کرد و رفت به طرف دختر و صفحه‌های خودش را باز کرد» (همان).

«خلق کردن مستلزم فعالیت و مراقبت و عشق به چیزی است که انسان می‌آفریند؛ بنابراین اگر بشر قادر به خلق کردن و عشق‌ورزیدن نباشد، چگونه می‌تواند به مرحله اعتلا نائل شود؟ پاسخی دیگر نیز برای نیاز به اعتلاء وجود دارد: اگر من نتوانم خالق هستی باشم، می‌توانم آن را ویران کنم، برانداختن مرا از زندگی فراتر می‌برد. در حقیقت شخص ویرانگر هم مانند شخص سازنده معجزه‌گر تردستی است» (فروم، ۱۳۶۸: ۵۷).

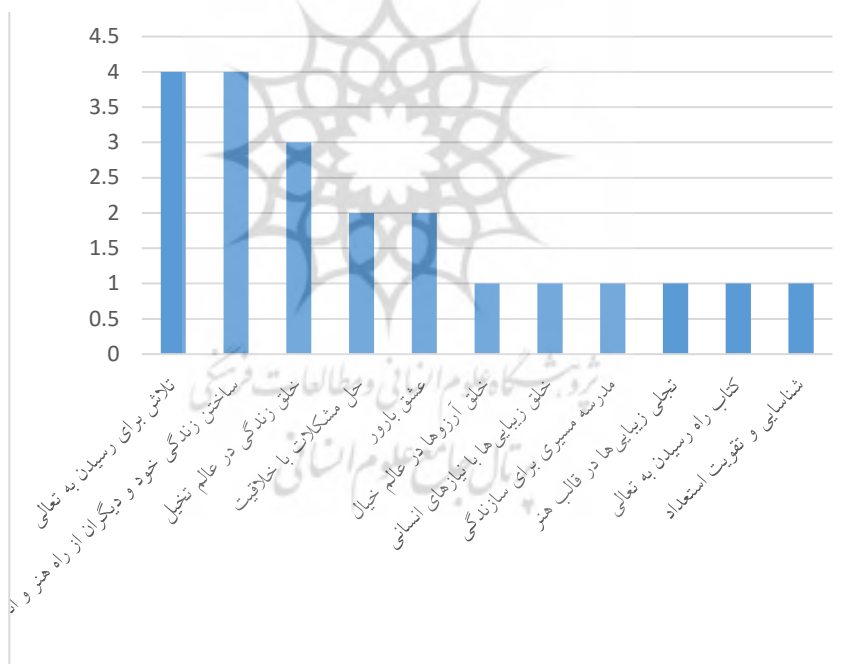
در «مثل هزار ستاره»، ستاره به هر موجودی که می‌رسد، ستاره‌ای به او می‌بخشد و عشق خود را نثارش می‌کند. او به جای اینکه فقط مصرف‌کننده باشد، تولیدکننده، نثارکننده و بخشنده است.

در داستان «خاله لک‌لک» شخصیت داستانی مادر ندارد. او در دنیای کودکانه خودش مادری برای خود به دنیا می‌آورد و در نهایت به لک‌لک هم می‌آموزد که برای خود مادری خلق کند.

آگوست در داستان «شگفتی» برای اینکه بتواند در مسیر تعالی خود گام بردارد، باید علی‌رغم مشکلات بسیار به مدرسه برود و با شکیبایی و تحمل دشواری‌هایی که چهره‌اش برایش ایجاد می‌کند، برای بروز استعدادهایش تلاش و تمرین کند. او به فضانوردی و علوم بسیار علاقه دارد و برای بالفعل کردن توانایی‌هایش از سد این مشکلات می‌گذرد. از آنجا که فروم رشد هر فرد را به ظرفیت‌های درونی او وابسته می‌داند و معتقد است انسان‌ها آزادند با نیروی اندیشه به رشد و تعالی دست یابند، داستان «روایای دویدن» با خلق شخصیت‌های جسیکا و رُزا، این مسیر تکاملی را به‌خوبی به تصویر می‌کشد. این اثر را می‌توان نمونه‌ای جذاب و خواندنی از مفهوم «خواستن، توانستن است» دانست. صبر و همدلی صمیمانه‌ای که در شخصیت اصلی داستان موج می‌زند، تاب‌آوری او را افزایش می‌دهد و فرجام شیرین داستان، نتیجه همین استقامت است.

عالی‌ترین مرحله تعالی، مرتبه خلاقیت و ربوبیت است. همتی آرقون (۱۳۹۸: ۸۹) در این باره می‌نویسد: «فرایند تحقق فردیت از طریق شبیه خدا شدن، نشان‌دهنده میل انسان برای فرارفتن از ماهیت حیوانی خویش است.» انسان با نیروی اندیشه، از وجود آفریننده آگاه می‌شود و او را برترین قدرت می‌شناسد؛ از این رو دوست دارد به جای ماندن در جایگاه انسانی فانی، به مقام آفرینندگی ارتقا یابد. شاید همین اشتیاق، دلیل جذابیت هر عمل آفرینش‌گرانه برای بشر باشد. زایش، کشاورزی، پرورش موجودات، نویسندگی، نقاشی، مجسمه‌سازی و... همگی جلوه‌هایی از این میل به آفرینندگی هستند. در فرایند آفرینش، انسان از مرحله حیوان اجتماعی فراتر رفته، از انفعال و تصادفی بودن وجود خویش می‌رهاند و به قلمرو اراده و آزادی گام می‌نهد (فروم، ۱۳۶۸: ۵۷).

پس از تحلیل مضمون داستان‌های بررسی شده مؤلفه‌های زیر در ارتباط با نیاز به تعالی استخراج شدند.

ویرانگری

نیاز به تعالی در شخصیت‌های اصلی و فرعی ۳ داستان سبب ویرانگری می‌شود. در این داستان‌ها گاهی شخصیت اصلی بدون اینکه خود بخواهد هنری ویرانگرانه خلق می‌کند؛ اما بعد سعی می‌کند در آن تجدیدنظر کند و به اصلاح آن پردازد. گاهی نیز شخصیت‌های داستانی به اقدامات ویرانگرانه تمایل پیدا می‌کنند و در پایان داستان از خواسته یا اقدام خود پشیمان می‌شوند. «اگر توانم زندگی بیافرینم، می‌توانم ویرانش کنم. ویرانگری هم مرا از زندگی فراتر می‌برد. در عمل ویرانگری هم شخص می‌تواند از حالت فعل‌پذیری فرا رود. میل به ویرانگری مانند آفرینندگی، درگیری فعالانه با جهان است. آفریدن یا ویران کردن، عشق یا نفرت، تنها گزینشی است که انسان در اختیار دارد، برای رسیدن به استعلا راه دیگری نیست» (دوان شولتز، ۱۴۰۰: ۶۷).

در داستان «آقارنگی و گربه ناقلا»، نقاشی‌های آقارنگی فرار می‌کنند. «آهای با تو هستم. با تو که این کتاب را ورق می‌زنی و می‌خوانی. شاید... کسی چه می‌داند، شاید همان گربه از صفحه‌های همین کتاب بیرون آمد و در یک چشم به هم زدن تو را خورد؛ البته اگر موش باشی!» (حسن‌زاده، ۱۳۸۴). شخصیت اصلی در این داستان یک هنرمند عاشق است. یک روز آقارنگی تصمیم گرفت یک گربه بکشد. «بوم و رنگ و قلم‌مو را برداشت و دست به کار شد. موش‌ها می‌رفتند و می‌آمدند و با نگرانی نگاهش می‌کردند... در حال کشیدن سیل گربه بود که عطسه‌اش گرفت و از نقاشی بیرون پرید» (همان، ۱۰). اما این گربه که مخلوق شخصیت اصلی داستان است و در داستان سوژه خطاب می‌شود، ویرانگر از آب در می‌آید و موش‌های خانه آقارنگی را اذیت می‌کند. هرچند گربه زیاد شیطنت می‌کند؛ اما آقارنگی هنوز از او مراقبت می‌کند و دلش می‌خواهد او را تربیت کند و او را به دوستی و صلح و صفا دعوت می‌کند. بچه‌موش باهوش‌ترین شخصیت و تنها شخصیت کودک داستان است و می‌فهمد که با کشیدن قلب برای گربه، می‌توان او را به موجودی مهربان و باوفا تبدیل کرد که بتواند با موش‌ها ارتباطی دوستانه و صلح‌آمیز برقرار کند. «آقارنگی سوژه را آورد و گذاشت روی چارپایه و برایش قلب کشید؛ یک قلب مهربان» (همان، ۲۹). در این داستان، نقاش، نقش یک انسان خلاق را دارد. او چیزهایی را در خواب می‌بیند که سوژه نقاشی او می‌شوند. نیاز به تعالی در شخصیت آقارنگی برجسته است.

پرداختن به هنر، امری والا است و فقط کسی می‌تواند به خوبی از عهده آن بریاید که هنر خویش را آزادانه ابراز کند. آزادبودن انسان در مسیر رشد و حرکت، به معنای رهایی از هر نظم و محدودیتی

است. نظم و محدودیت دریچه‌های نور را بر ذهن فرد می‌بندد و اثری که خلق می‌شود، بازتولیدی تقلیدی و فارغ از خلاقیت خواهد بود. در فرایند آفرینش، انسان باید رها و آزاد از هر قید و بند سیستماتیک باشد؛ نمی‌شود هم هنرمند نقاش را مجبور به کشیدن منظره‌ای جنگلی کرد و هم از او توقع داشت بهترین تابلویش را خلق کند؛ شاید استعداد اصلی او، طراحی چهره باشد! «یک اتفاق عمومی دیگر که در کارهای سازمان‌یافته بروز می‌کند، از بین رفتن عوامل آفرینندگی و خلاقیت و کار دسته جمعی است» (فروم، ۱۳۹۰ الف: ۶۱).

برانگیختگی نیاز به تعالی در شخصیت اصلی داستان (آقارنگی)، شخصیت ویرانگری (گره) را خلق می‌کند؛ اما آقارنگی تلاش می‌کند در آفرینش خود تجدیدنظر کند و ببیند چه چیزی کم دارد که راه ویرانگری را در پیش گرفته است. موش به او کمک می‌کند تا راه‌حلی برای آن بیابد. پایان باز داستان و احتمال به‌تصویر کشیدن یک سگ در صفحه آخر، کودک را برمی‌انگیزد تا در عالم تخیل، مشکلاتی را که با ورود آن سگ به خانه آقارنگی پیش خواهد آمد و راه مقابله با آن‌ها را پیش‌بینی کند.

چهار شخصیت اصلی داستان «اگر من خلبان بودم» با دیدن چهار هواپیما، چنان شیفته پرواز می‌شوند که تصمیم می‌گیرند، دلگیر شدن آقامعلم را نادیده بگیرند و این‌بار در کلاس بگویند که تصمیم گرفته‌اند در آینده به جای معلم شدن، خلبان شوند. عماد، یکی از چهار پسر، تا آنجا پیش می‌رود که می‌گوید: «آسمان مال خدا و خلبان‌هاست. هواپیماها خودشان را توی هوا می‌کنند و به طرف پایین سر می‌خورند... اگر من خلبان بودم، می‌رفتم بالای بالا» (اکبرپور، ۱۳۸۸: ۱۵). آن‌ها خلبانی را نهایت رشد و تعالی خود می‌بینند؛ اما زمانی که ویرانگری هواپیماها را مشاهده می‌کنند، دگرگون می‌شوند. یکی از آن‌ها از اینکه در آن روز در کوه بوده‌اند، پشیمان است، دیگری آرزو می‌کند که آقا معلم زودتر خوب شود و دوباره برایش از کوه گل‌های تازه بچیند. راوی در قالب جمله‌ای ناتمام می‌گوید که روزی اگر خلبان شود، دست به چنین کارهایی نخواهد زد. تمامی این آرزوها و دگرگونی‌ها نشان‌دهنده این است که آن‌ها یا از خلبان شدن پشیمان شده‌اند یا اگر هنوز هم می‌خواهند خلبان شوند، دیگر خلبان ویرانگر نخواهند شد. «با خودم می‌گویم: «حتماً می‌خواهند به کشورهای خیلی دور بروند.» یکی از هواپیماها مثل سردهسته عقاب‌ها جلوتر از همه پرواز می‌کند. اگر من خلبان بودم، همین‌طور پرواز می‌کردم» (همان، ۱۲).

در این داستان، خلبان‌ها نیاز به تعالی را با ویرانگری پاسخ می‌دهند؛ اما بچه‌ها که این نیاز از همان کودکی در آن‌ها برانگیخته شده است، راه دیگری را انتخاب می‌کنند. در حقیقت، جنگ طلبی نوعی

ویرانگری است. کودکان در ابتدا مبهوت عملکرد خلبان‌ها بودند و نیاز به تعالی در آن‌ها برانگیخته شده بود؛ اما زمانی که ویرانگری هواپیماها را مشاهده کردند، به دلیل میل به سازندگی، تصمیم گرفتند اگر خلبان شدند کارهای دیگری انجام دهند.

قهرمان داستان «شب بخیر فرمانده»، کودکی آسیب‌دیده و پر از نفرت است. او تعالی خود را نه در سازندگی و آفرینش که در جنگ، انتقام و نابود کردن دشمن می‌بیند. در زندگی واقعی، توان این کار را ندارد؛ ولی با یاری قدرت تخیل، در فضای اتاقش، میدان جنگی می‌آفریند که صحنه کشتار سربازان دشمن باشد؛ اما روبه‌رویی با فرمانده دشمن و شناخت او به‌عنوان کودکی همسان با خودش، باعث می‌شود که راهش را تغییر دهد، ببخشد و پایان جنگ را اعلام کند (اکبرپور، ۱۳۹۳). او در دنیای تخیلی خود، آزادانه و بدون دخالت بزرگ‌سالان، ابتدا راه جنگ و انتقام را برمی‌گزیند و در پایان، به سمت صلح و دوستی قدم برمی‌دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل داستان‌های برگزیده کودک نشان داد که «نیاز به تعالی» به‌عنوان یکی از نیازهای بنیادین انسان، در شخصیت‌های داستانی به دو شیوه متفاوت سازنده و ویرانگر نمود می‌یابد. بر اساس دیدگاه فروم، زمانی که این نیاز در مسیر آفرینندگی ارضا شود، موجب رشد شخصیت، خلاقیت و پیوند مثبت فرد با خود، دیگران و جهان پیرامونش می‌گردد. در مقابل، ناکامی در پاسخ‌دهی سالم به این نیاز می‌تواند به رفتارهای ویرانگرانه منجر شود.

در بیشتر داستان‌ها (۱۶ مورد از ۱۹ داستان)، شخصیت‌ها با استفاده از قدرت تخیل، هنر یا کنش خلاقانه، از وضعیت منفعل خود فراتر رفته و با خلق معنا یا اثر مثبت، به تعالی دست می‌یابند. در این داستان‌ها معمولاً شخصیت اصلی این نقش را ایفا می‌کند و شخصیت‌های فرعی بیشتر نقش ویرانگری دارند و تلاش می‌کنند موانعی را بر سر راه شخصیت اصلی قرار دهند که نمود آن در داستان‌های زرافه من آبی است، ماهی سیاه کوچولو، موش مترو و... دیده می‌شود. این داستان‌ها نقش مهمی در آموزش غیرمستقیم الگوهای رفتاری سالم به کودک دارند. به‌ویژه زمانی که کودک از طریق همذات‌پنداری، رفتارهای شخصیت داستان را درونی می‌کند و آن‌ها را به‌عنوان راهکارهایی برای مواجهه با چالش‌های واقعی زندگی به کار می‌گیرد.

در برخی داستان‌ها (۳ مورد) نیز نیاز به تعالی به شکل مخربی پاسخ داده می‌شود. در این موارد، شخصیت‌ها در ابتدا واکنش‌هایی ویرانگر از خود نشان می‌دهند؛ اما گاه در روند داستان، به بازنگری و اصلاح رفتار خود می‌پردازند. این تغییر نیز می‌تواند برای مخاطب کودک، فرصتی برای درک چرایی انتخاب مسیرهای سازنده به جای مخرب باشد.

در داستان‌هایی که میل به ویرانگری نمود پیدا می‌کند، چند مولفه «تجلی هنر در شخصیت داستان، تجدید نظر در آفرینش، توجه به انگیزه و نتیجه کار، ویرانگری موجب افسردگی است و زندگی در سازندگی است» دیده می‌شود.

در مجموع، این پژوهش نشان می‌دهد که ادبیات کودک، اگر با آگاهی از ساختارهای روان‌شناختی مانند نظریه فروم تولید یا تحلیل شود، می‌تواند ابزاری مؤثر برای رشد شخصیت، تربیت اخلاقی و پرورش تخیل خلاقانه در کودکان باشد. آفرینندگی، تخیل و تاب‌آوری شخصیت‌ها در برابر موانع، ارزش‌هایی هستند که داستان‌های منتخب به شیوه‌ای مؤثر به مخاطب منتقل می‌کنند.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافع ندارند.

بیانیه نحوه استفاده از هوش مصنوعی

بدین وسیله به استحضار می‌رساند در تهیه و نگارش این مقاله از هیچ گونه ابزار یا سامانه هوش مصنوعی استفاده نشده است. تمامی مراحل کار اعم از انتخاب موضوع، گردآوری اطلاعات و منابع، تحلیل داده‌ها، تدوین و همچنین نگارش نهایی، به صورت کامل توسط نویسندگان سمیه رضایی و غلامحسین خمر انجام شده است و تمامی نتایج به دست آمده در این مقاله محصول اندیشه و استدلال و فعالیت علمی نامبردگان است.

منابع

اکبرپور، احمد. (۱۳۸۸). اگر من خلبان بودم، تصویرگر هدا حدادی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

اکبرپور، احمد. (۱۳۹۳). شب به خیر فرمانده، تصویرگر نرگس محمدی. تهران: فندق (افق)، گروه سنی الف و ب.

- انواری، سحر. (۱۳۸۷). *لولوی قشنگ من*، تصویرگر افرا نوبهار. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. گروه سنی الف.
- برنینگهام، جان. (۱۳۸۹). *به آب نزدیک نشو دخترم*، ترجمه طاهره آدینه‌پور. تهران: علمی فرهنگی، گروه سنی الف و ب.
- بهرنگی، صمد. (۱۳۴۶). *ماهی سیاه کوچولو*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- پالاسیو، آرچی. (۱۳۹۳). *شگفتی*، ترجمه پروین علی‌پور. تهران: افق، گروه سنی ج.
- جویس، ویلیام. (۱۳۹۸). *موریس و کتاب‌های پرنده*، تصویرگر جو بلوم، ترجمه فرمهر منجری. تهران: پرتقال.
- حبیبی، حامد (۱۳۸۷). *باقی که خروسک گرفته بود*، تصویرگر علیرضا گلدوزیان. تهران: شرکت انتشاراتی علمی و فرهنگی. گروه سنی ب و ج.
- حسن‌زاده، فرهاد. (۱۳۸۴). *آقارنگی و گریه ناقلا یا این جورری بود که اون جورری شد*، تصویرگر علی خدایی. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- خدائی‌مجد، وحید. (۱۳۹۵). *ارزیابی شیوه‌های روان‌شناختی آموزش اعتماد به نفس در قصه‌های کودکان ایرانی. آموزش و ارزشیابی*، ۹ (۳۳)، صص ۱۳۷-۱۵۸.
- رضایی، سمیه و فسایی، جعفر. (۱۴۰۱). *مقایسه نیازها (بقا، عشق، تفریح، آزادی، قدرت) در داستان‌های برگزیده کودکان و نوجوانان براساس نظریه گلاس. پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی*، ۴ (۸)، صص ۱۳۳-۱۶۳. <https://doi.org/10.30465/lir.2022.39174.1423>
- رید، باربارا. (۱۳۸۷). *موش مترو*، ترجمه مریم واعظی. تهران: مرکز نشر صدا.
- شمس، محمدرضا. (۱۳۸۳). *آرزوهای رنگی*، تصویرگر علی مفاخری. تهران: شب‌ویز.
- شمس، محمدرضا. (۱۳۸۲). *خاله لک‌لک*، تصویرگر نگین احتسابیان. تهران: شب‌ویز. گروه سنی ب و ج.
- شولتز، دوان پی، و شولتز، سیدنی آلن. (۱۳۹۴). *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه یحیی سیدمحمدی. چاپ سی و سه. تهران: ویرایش.
- شولتز، دوان. (۱۴۰۰). *روانشناسی کمال؛ الگوهای شخصیت سالم*، ترجمه گیتی خوشدل. چاپ بیست و ششم. تهران: پیکان.
- صابری، بابک. (۱۳۹۸). *وقت قارقار*، تصویرگر مریم طهماسبی. تهران: فاطمی، گروه سنی ب و ج.

- طاق‌دیس، سوسن. (۱۳۸۴). *زرافه من آبی است*، تصویرگر علیرضا گلدوزیان. تهران: کتاب‌های شکوفه.
- فروم، اریک. (۱۳۶۸). *جامعه سالم*، ترجمه اکبر تبریزی. چاپ سوم. تهران: بهجت.
- قاسم‌پور، اکرم. (۱۳۸۲). *لبخند نیلوفر*، تصویرگر نسیم آزادی. تهران: شب‌ویز. گروه سنی الف.
- کیبل، جورجیانا. (۱۳۹۸). *داستان اسرارآمیز هفت خواهر*، تصویرگر آمنه اربابون. ترجمه ابراهیم عامل‌محرابی. تهران: علمی فرهنگی.
- مکلیر، کیو. (۱۳۹۶). *ویرجینیا گرگ می‌شود*، تصویرگر ایزابل آرسنالت، ترجمه کیوان عبیدی آشتیانی. تهران: فاطمی (طوطی)، گروه سنی ب و ج.
- ون درانن، وندلین. (۱۳۹۵). *رویای دویدن*، ترجمه آناهیتا حضرتی. تهران: پرتقال، گروه سنی ج.
- همتی‌آرقون، ذوالفقار. (۱۳۹۸). *انسان موجودی رو به تعالی: انسان‌شناسی از دیدگاه علامه جعفری و عناصری از تفکر فروم در آن*. *مجله الهیات تطبیقی*، ۱۰ (۲۱)، صص ۹۴-۷۹.
- <https://doi.org/10.22108/coth.2019.115018.1228>
- یوسفی، محمدرضا. (۱۳۷۹). *مثل هزار ستاره*، تصویرگر علی مفاخری. تهران: شب‌ویز. گروه سنی ب..

Persian References Translated to English

- Akbarpour, A. (2009). *If I were a pilot*, an illustrator; Hoda Haddadi, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
- Akbarpour, A. (2013). *Good night commander*, illustrator: Narges Mohammadi, Tehran: Fondz (Afq), age groups A and B. [In Persian]
- Anvari, S. (2008). *My beautiful Lulu*, illustrator; Afranobuhar, Tehran: Children and Adolescent Intellectual Development Center. Age group A. [In Persian]
- Burningham, J. (2010). *Don't get close to the water, my daughter*, translator: Tahereh Adinepour, Tehran: Scientific and Cultural, age groups A and B. [In Persian]
- Behrangi, S. (1967). *Little Black Fish*, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents. [In Persian]
- Cable, G. (2018). *The mysterious story of seven sisters*, illustrator: Amina Arbabon, translator: Ebrahim Amel Mehrabi, Tehran: Scientific and Cultural. [In Persian]
- Fromm, E. (1989). *Salem Society*, translated by Akbar Tabrizi, third edition, Tehran: Behjat. [In Persian]
- Hemti Arqun, Z. (2018). The Human Being as a Being Towards the Transcendence: Allameh Jafari's Philosophical Anthropology and Tracing Certain Elements of Erich Fromm's in it. *Comparative Theology*, Vol. 10, No. 21, pp: 79-94.
- <https://doi.org/10.22108/coth.2019.115018.1228> [In Persian]

- Habibi, H. (2008). *The horn that Khrousak took*, illustrator: Alireza Goldouzian, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. Age group B and C. [In Persian]
- Hassanzadeh, F. (2005). *Agharangi and the naqla cat, or it was like this, it became like this*, illustrator, Ali Khodayi, Tehran: Center for Intellectual Development of Children and Adolescents. [In Persian]
- Joyce, W. (2018). *Morris and the Bird Books*, illustrator Joe Bloom, translator; Farmah Manjezi, Tehran: Portugal. [In Persian]
- Khodaei Majd, V. (2015). Evaluating the Psychological Methods of Teaching Self-confidence in Stories of Iranian Children's Stories. *Journal of Instruction and Evaluation*, Vol. 9, No. 33, pp: 137-158. [In Persian]
- Maclear, Q. (2016). *Virginia becomes a wolf*, illustrated by Isabel Arsenalt, translated by Keyvan Obedi Ashtiani, Tehran: Fatemi (Toti), age group B and C. [In Persian]
- Palacio, RJ. (2014). *Shagbaghi*, translator: Parvin Alipour, Tehran: Afog, age group C. [In Persian]
- Qasimpour, A. (2003). *Nilofar's smile*, illustrator: Nasim Azadi, Tehran: Shabaviz. Age group A. [In Persian]
- Rezaei, S. and Fasaie, J. (2022). Needs comparison (survival, love, fun, freedom, power) In selected stories of children and adolescents based on Glaser theory. *Literary Interdisciplinary Research*, Vol. 4, No. 8, pp: 133-163. <https://doi.org/10.30465/lir.2022.39174.1423> [In Persian]
- Reid, B. (2007). *Mush Metro*, translator; Maryam Vaezi, Tehran: Sada Publishing Center. [In Persian]
- Shams, M. R. (2013). *Color dreams*, illustrator, Ali Maffakheri, Tehran: Shabaviz. [In Persian]
- Shams, M. R. (2012). *Aunt Lak*, illustrator; Nagin Ekhbalian, Tehran: Shabaviz. Age group B. [In Persian]
- Shultz, D. P. and Shultz, S. A. (2014). *Personality theories*, translated by Yahya Seyed Mohammadi, 33rd edition, Tehran: Ed. [In Persian]
- Schultz, D. (2021). *Psychology of perfection; Patterns of healthy personality*, translated by Gitti Khoshdel, twenty-sixth edition, Tehran: Pikan. [In Persian]
- Saberi, B. (2018). *Qarqar time*, illustrator: Maryam Tahmasabi, Tehran: Fatemi, age groups B and C. [In Persian]
- Taghdis, S. (2004). *My giraffe is blue*, illustrated by Alireza Goldozian, Tehran: Shokoufeh books. [In Persian]
- Van Dranen, W. (2015). *Dream of Running*, translator; Anahita Hazrati, Tehran: Portugal, age group C. [In Persian]
- Yousefi, M. R. (2000). *Like a thousand stars*, illustrator; Ali Mahakhari, Tehran: Shabaviz. Age group B. [In Persian]